

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Journal of the Faculty of Divinity of Çukurova University

Cilt / Volume: 24 • Sayı / Issue: 1 • Haziran / June 2024 • 79-94

e-ISSN: 2564-6427 • DOI: 10.30627/cuilah.1446238

DİN EĞİTİMİNDE DİNİ DÜŞÜNCENİN GELİŞTİRİLMESİ

Development of Religious Thinking in Religious Education

Mehmet SU

Dr. Öğr. Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı, Kilis, Türkiye

Asst. Prof., Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Department of Religious Education, Kilis, Türkiye

mhmatsu@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0001-9037-8901>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/ Received: 02.03.2024

Kabul Tarihi/Accepted: 28.06.2024

Yayın Tarihi/Published: 30.06.2024

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Mehmet Su)

Telif/Copyright: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/Published by Çukurova University Faculty of Divinity, 01380, Adana, Türkiye. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

DİN EĞİTİMİNDE DİNİ DÜŞÜNCENİN GELİŞTİRİLMESİ

Development of Religious Thinking in Religious Education

Öz

Din eğitiminin dini kültürü aktarmak, inançlar hakkında bilgi sağlamak, dini bağlılıkları güçlendirmek, ibadet alışkanlığı kazandırmak gibi birçok amacından söz edilebilir. Din eğitiminin bu amaçlarından bağımsız olarak dini düşünceyi de geliştirmesi beklenmektedir. Ancak bunun ne kadar gerçekleştirildiği çoğunlukla göz ardı edilmektedir. Bu çalışmada ilk olarak dini düşünceyi anlamamıza yardım eden gelişimsel, felsefi ve pedagojik temeller ele alınmıştır. Araştırmada ayrıca dini düşüncenin bu teorik arka planı ile birlikte uygulayıcılara örnek oluşturabilecek iki örnek uygulamaya da yer verilmiştir. Bu örneklerden biri kültürel, tarihsel bir yaklaşıma dayalı olarak bir problemin önce grup halinde araştırılması, daha sonra ise iş birliğine dayalı olarak sınıfta tartışılmasını içermektedir. Diğer model ise, "Çocuklar için Felsefe (P4C)" öğretim programı temelinde şekillenmekte ve öğrencilerin sınıf ortamında bir konuyu dini bir metin (kıssa/hikâye) temelinde ele alıp incelemesine dayanmaktadır. Çalışmada incelenen literatürün sunduğu veriler ve söz konusu örneklerden hareketle eleştirel, çok yönlü düşünmeyi teşvik eden, öğrencilerin iş birliğine dayalı olarak etkileşim kurdukları din eğitimi yaklaşımlarının dini düşünceyi geliştirebileceği sonucuna varılmıştır. Çalışma nitel desende durum çalışması olarak hazırlanmış, veri toplama aracı olarak doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Dini Düşünce, Çocuklar için Felsefe, Diyalog, Sorgulama.

Abstract

Religious education has many aims such as transferring religious culture, providing information about religious beliefs, strengthening loyalties, and developing the habit of worship. In addition to these aims, religious education is also expected to develop religious thought. However, the extent to which this is realised is often overlooked. In this study, firstly, the developmental, philosophical and pedagogical foundations that help us understand religious thought are discussed. In addition to this theoretical background of religious thought, the study also includes two case studies that can serve as examples for practitioners. One of these examples is based on a cultural, historical approach, where a problem is first researched in a group and then discussed collaboratively in the classroom. The other model is shaped on the basis of the "Philosophy for Children (P4C)" curriculum and is based on students examining a topic in the classroom environment on the basis of a religious text (parable/story). Based on the data provided by the literature examined in the study and the aforementioned examples, it was concluded that religious education approaches that encourage critical, multi-faceted thinking and in which students interact collaboratively can develop religious thought. The study was prepared as a case study in qualitative design and document analysis technique was used as a data collection tool.

Keywords: Religious Education, Religious Thinking, Philosophy for Children, Dialogue, Inquiry.

GİRİŞ

Öğrenme yalnızca sonuç odaklı (ürün) değil, aynı zamanda iyi sonuçlar elde etme beklentisiyle süreç odaklıdır.¹ Eğitim öğretim sürecinde uygulandığında verimli olabilecek yaklaşımların tespit edilmesi veya tasarlanması bu konudaki gerekliliklerin başında gelmektedir. Doğal olarak bu yaklaşımlar eğitim felsefesiyle, öğretimin hedefleriyle doğrudan ilgilidir. Bu bağlamda eğitim yoluyla 'nasıl bir insan yetiştirmenin hedeflendiği' önemli bir sorudur. Din eğitiminin bağlama, zamana ve mekâna göre değişen birçok amacından söz edilebilir. Örneğin, dini kültürü aktarmak, dini inançlar hakkında bilgi sağlamak, bağlılıkları güçlendirmek, ibadet alışkanlığı kazandırmak bunlardan bazılarıdır.² Bunlara ilave olarak din eğitiminin akademik olarak göz ardı edilen önemli bir amacı da dini düşünceyi geliştirmektir. Ancak din eğitimcilerinin öğrencilerin dini konulardaki muhakemelerini geliştirme sürecinde cevaplaması gereken bir dizi soru vardır. Dini düşünce nasıl geliştirilebilir? Dini muhakemeyi geliştirmek için gerekli bilişsel araçlar nelerdir? Dini düşüncenin diğer düşünce biçimlerden ayrılan yönleri nelerdir? Dini düşünceyi geliştirmek isteyen bir din eğitimcisi buna benzer sorulara cevap aramalıdır. Dini düşüncenin yapı ve yöntem olarak din dışı düşünceden farklı olmadığını ifade eden araştırmacılar olmakla birlikte³, genel olarak dini düşüncenin kendine mahsus, diğer alanlara indirgenemez bir yapısı olduğu kabul edilmektedir.⁴ Bununla birlikte din bilimcileri arasında dini olguları anlamak için en iyi yöntemlerin ne olduğu konusunda bir fikir birliği yoktur. Dolayısıyla din alanını ilgilendiren çalışmalar için uygun olacağı düşünülen temel düşünme becerileri konusunda da ortak bir anlayıştan söz etmek zordur.

Dini düşüncenin benzerlik ve çeşitliliğini incelemek, bireylerin gelişimsel özellikleri hakkında iç görü sağlarken aynı zamanda insan düşüncesinin çeşitliliğini ortaya koyar. Piaget çizgisini takip eden dini gelişim araştırmacıları ilk zamanlar gelişimi tek tip, evrensel ve sıralı bir şekilde ele alsa da bugün yapılan çalışmalar sosyo-kültürel unsurların, eğitimin, hatta ırksal farklılıkların göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgulamaktadır.⁵ Bu nedenle dini düşüncenin gelişim sürecinde, çocukların bazen dünyanın işleyişine dair gelişmekte olan genel anlayışlarına, bazen de özellikle dini konularda öğretilen ve öğrenilen bilgilere dayanarak çıkarımlar yaptıkları göz ardı edilmemelidir. Başka bir deyişle, dini düşünce gelişimini incelemek, çocukların birden fazla bilgi kaynağını nasıl koordine ettiklerine dair bir bakış açısı sunar. Dini düşüncenin bu çok boyutlu yapısı bu konudaki araştırmalara da yansımıştır. Din bilimciler akademik din çalışmalarında fenomenolojik, etnografik, felsefi ve tarihsel yöntemlerden sosyal-bilimsel ve ampirik yöntemlere kadar uzanan metodolojik çeşitlilik içerisinde farklı yöntemleri kullanmaktadır.⁶ Bu farklı yaklaşım ve çeşitliliğe rağmen, öğrencilerin dini düşünme becerilerini belirli bir anlayışla geliştirmenin araçları vardır. Dikkatli kullanıldığında bu yaklaşımların dini düşünme biçiminin daha iyi gelişmesine imkân sağlaması beklenmektedir. Literatürde, öğrencileri dini anlamda daha yetkin kılmak için düşünme becerileri olarak öğretilebilecek ve sınıfta kullanılacak bazı örnekler bulunmaktadır.⁷

Dini düşüncenin geliştirilmesi için çeşitli modeller önerilebilir. Bunlar arasında etkileşimli modeller günümüz eğitim paradigmasının temel değerleri olan aktif katılım, demokratik becerilerin kazandırılması, öğrenci merkezli yaklaşım gibi özellikleri içerisinde barındırdığı için

¹ Nurettin Fidan, *Okulda Öğrenme ve Öğretme*, (İstanbul: Pegem Akademi, 2012), 8.

² Eli Gottlieb, "Development of Religious Thinking", *Religious Education* 101/2 (01 Temmuz 2006), 256.

³ R. Hoge - Gregory H. Petrillo, "Development of Religious Thinking in Adolescence: A Test of Goldman's Theories", *Journal for the Scientific Study of Religion* 17/2 (1978), 139-154.

⁴ David Elkind, "The Origins of Religion in the Child", *Review of Religious Research* 12/1 (1970), 35-42; Fritz Oser, "The Development of Religious Judgement", *New Directions for Child and Adolescent Development* 1991 (14 Şubat 2006), 5-25.

⁵ Chris J. Boyatzis, "Spiritual Development during Childhood and Adolescence", *The Oxford Handbook of Psychology and Spirituality*, Oxford Library of Psychology (New York, NY, US: Oxford University Press, 2012), 159.

⁶ Paul Vermeer, "Meta-Concepts, Thinking Skills and Religious Education", *British Journal of Religious Education* 34/3 (Eylül 2012), 341.

⁷ Matthew Lipman vd., *Philosophy in the Classroom* (Published for the Institute for the Advancement of Philosophy for Children, Montclair State College, 1977); Gareth B. Matthews, *Philosophy and the Young Child* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1980).

daha işlevsel görünmektedir. Bu konuda iki model takip edilebilir. Birinci model esas olarak kültürel tarihsel bir anlayışa dayanmaktadır ve öğrencilere verilen bir görevin gruplar halinde araştırılması ve sınıfta tartışılması temelinde şekillenir. İkinci modelde ise metin ya da materyal merkezli bir yaklaşımla sınıf içi etkileşim sağlanması, sorgulama ve temellendirmeye öncelik verilmesini esas alan “Çocuklar için Felsefe” eğitim programına dayanmaktadır. Bu araştırmada dini düşünce gelişimine katkı sağlayacağı düşünülen bu modeller birer örnek etrafında ele alınacaktır. Ayrıca dini düşüncenin yapısı ve bu konuda yapılan araştırmalar etraflıca ele alınarak din eğitiminde ne tür düşünce becerilerinin geliştirilmesine öncelik verilmesi gerektiğine yönelik değerlendirmelere yer verilecektir.

1. DİNİ DÜŞÜNCE VE GELİŞİMİ

Düşünme becerisi belirli bir nesne ya da olguyu incelemek veya belirli bir problemle uğraşmak için gerekli görülen pratiğe dökülmüş, zihinsel bir yetenektir.⁸ Bu yeteneğin dini konuları ilgilendiren boyutu ise dini düşünme becerisi olarak ifade edilebilir. Dini düşünceyi geliştirmek din eğitiminin temel hedeflerinden biridir. Ancak çocukların ve gençlerin dini düşüncelerini geliştirmek istiyorsak birçok alandan gelen verileri göz önünde bulundurmanız gerekir. Bu alanlar arasında gelişimin teolojik açıklamaları,⁹ farklı dini geleneklerdeki çocukların görüşleri,¹⁰ inanç gelişimi teorileri,¹¹ çocukluk otobiyografileri ve çocukluğa ilişkin felsefi yaklaşımlar¹² yer alabilir. Çocukların dini ve manevi gelişiminin karmaşıklığı ve önemi, böylesine kapsamlı ve eklektik bir epistemolojik yaklaşımı gerektirmektedir. Benzer şekilde, eğitimimizin odak noktasını belirlemek istiyorsak, dini düşünmenin diğer düşünme türlerinden farklı olduğunu gösteren yönlerini de belirlememiz gerekir. Bunu yapmanın tek yolu, bireylerin dini ve dini olmayan konular hakkında nasıl düşündüklerini sistematik olarak karşılaştırmaktır. Bu tür çalışmalar din eğitimcileri için kesin esaslar sağlamayacaktır ancak eğitim konusundaki düşüncelerimizi dayandırabileceğimiz çok daha sağlam bir temel oluşturacaktır.¹³

1.1. Gelişimsel Temel

Dini düşüncenin gelişim açısından ele alındığı ilk araştırmalar genellikle Piaget'in gelişim teorisi etrafında şekillenir.¹⁴ Bu çalışmaları takip eden sonraki araştırmalarda küçük çocukların bile dini kavram ve olguları anlama kapasitesi bakımından oldukça donanımlı oldukları belirtilmektedir. Buna göre ister doğrudan belli bir dini anlayışla yetiştirilmiş olsunlar, ister çevrelerindeki insanlardan dolaylı olarak dini inanç ve uygulamalara maruz kalmış olsunlar, çocuklar genel olarak dini olarak kategorize edilen kavram ve uygulamaları anlamlandırmaya ilişkin belli bir kapasite ve anlayışa sahiptirler.¹⁵ Bu konudaki çalışmalar bireylerin dini inançları ve uygulamaları nasıl algıladığını, anlamlandırdığını ve içselleştirdiğini yaşam süreci içerisinde inceler. Bu süreç, genellikle çocukluktan başlayarak yetişkinliğe kadar devam eden gelişimsel aşamaları içermekte ve bazı dini kavramları ele almaktadır.

Dini düşünce üzerine yapılan araştırmaların başlıca alanlarından biri çocukların Tanrı, peygamber, melek ve dua gibi dine ilişkin kavramları olmuştur.¹⁶ Doğası gereği dini kavramlar son derece soyuttur. Gündelik dildeki birçok erken dönem kavram doğrudan bireyin algısı yoluyla

⁸ Candra Wijaya Nurasyiah, “The Influence of Learning Strategies and Logical Thinking Skills on the Learning Outcomes of Islamic Religious Education and Ethics”, *International Journal of Islamic Education, Research and Multiculturalism (IJIEM)* 3/3 (2021), 198.

⁹ Ronald Goldman, *Religious Thinking from Childhood to Adolescence* (London: Routledge, 2022); Sofia Cavalletti, *The Religious Potential of the Child: The Description of an Experience with Children from Ages Three to Six* (New York: Paulist Pr, 1983).

¹⁰ Marcia J. Bunge, *The Child in Christian Thought* (Wm. B. Eerdmans Publishing, 2001).

¹¹ James Fowler, *Faith Development in Early Childhood* (Kansas City, MO: Sheed & Ward, 1989).

¹² Matthews, *Philosophy and the Young Child*; Matthew Lipman, *Thinking in Education* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003).

¹³ Gottlieb, “Development of Religious Thinking”, 258.

¹⁴ Elkind, “The Origins of Religion in the Child”; Goldman, *Religious Thinking from Childhood to Adolescence*.

¹⁵ Cemil Oruç - Mustafa Köylü, *Çocukluk Dönemi Din Eğitimi* (Ankara: Nobel Yayınları, 2017), 38.

¹⁶ Bu konuda bazı çalışmalar için bkz; Elkind, “The Origins of Religion in the Child”; Goldman, *Religious Thinking from Childhood to Adolescence*; Fowler, *Faith Development in Early Childhood*.

geliştirilebilse de, dini kavramların bu soyut karakterinden dolayı böyle bir ilk elden deneyime sahip olmak mümkün değildir. Dini kavramlar üzerine yapılan araştırmalar, küçük çocukların kendi gözleriyle göremedikleri şeylerin gerçekliği hakkında nasıl karar verdiklerini ortaya koymaktadır. Bu çalışmalar aynı zamanda, küçük çocukların doğaüstü varlıkların fiziksel ve zihinsel kapasiteleri ve sınırlılıkları hakkında, onlara görsel erişimleri olmadan ne tür çıkarımlarda bulduklarını da ortaya koymaktadır. Bu konudaki temel bulgulardan biri kültürel geçmişleri ve dini gelenekleri ne olursa olsun, küçük çocukların doğaüstü varlıkların mahiyetini antropomorfik düşünme (insan olmayan varlıklara insana benzer özellikler atfetme) yoluyla kavrama eğiliminde olmasıdır.¹⁷ Ancak, çocukların doğaüstü varlıklara insan benzeri özellikler ile birlikte, uçmak, sonsuza kadar yaşamak ya da aynı anda her yerde olmak gibi insan dışı özellikler atfedip atfetmedikleri konusunda büyük gelişimsel ve kültürel farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde, herhangi bir dine bağlı olmayan çocuklar Tanrı ve insanın zihinsel kapasiteleri arasında çok az ayırım yaparken Müslüman çocuklar bunlar arasında en büyük ayrımı yapmaktadır.¹⁸ Bu tür kültürel farklılıklar, küçük çocukların Tanrı'nın fiziksel özelliklerini ne ölçüde antropomorfize ettikleriyle ilişkili görünmektedir. Bununla birlikte bazı araştırmalar sadece çocukların değil, yetişkinlerin de Tanrı hakkında antropomorfik düşünebildiğini göstermektedir.¹⁹

Dini düşüncenin çeşitli yönleri ile ilgili yapılan çalışmaların tamamına değinmek bu makalenin sınırlarını zorlasa da bu konudaki bazı örnekler dini düşüncenin nasıl şekillendiğini görmemiz açısından yararlıdır. Örneğin çocuklar, sıradan insanların sözlü iletişim kurarken muhataplarını duyabilmeleri gerektiğini, ancak Tanrıya arzularını iletmek için böyle bir aracın gerekli olmadığını kabul etmektedir.²⁰ Benzer şekilde, küçük çocuklar bir insanın görsel, işitsel bilgilere erişiminde algısal süreçlerin rolünü kabul etseler de Allah'ın bu tür araçlar olmaksızın bu bilgilerden haberdar olabildiğine inanmaktadır. Daha genel olarak çocuklar doğaüstü varlıkların eylemlerini değerlendirirken hem doğaüstü hem de doğal açıklamalara duruma göre birlikte yer vermeye isteklidir. Bu açıklamalar insan zihninde bir arada bulunur ve kültürel etkileşim ve gelişime paralel olarak gelişir.²¹ Örneğin, bir başka araştırmada 7-12 yaş aralığındaki çocuklar ve 13-18 yaş aralığındaki ergenler, insanlığın kökenini teistik nedenlere atıfta bulunarak izah ederken ölümü genellikle birinin kalbinin artık çalışmaması gibi biyolojik nedenlere atıfta bulunarak açıklamaktadır.²² Bu konuda çocuklar ve yetişkinler arasında bazı farklılıklar olabilir. Çocuklar ve yetişkinlerin doğaüstü ve doğal olanı açıklama biçimleri arasındaki farklılardan biri, yetişkinlerin doğaüstü olayları bilimsel ya da nedensel açıklamalardan ziyade epistemik olmayan değerlere göre (sosyal, duygusal ya da ahlaki işlevleri yerine getirmek gibi) açıklamasıdır.²³

Çocukların gelişimleri hakkında bilgi sahibi olmak onlara yönelik eğitim çalışmalarını organize etmede önemli imkânları beraberinde getirir. Dini düşüncenin geliştirilmesinde gelişimsel temel, bireyin yaşamı boyunca dini anlayışının değişimini anlamak için bir çerçeve sunmaktadır. Bu temel, bireyin bilişsel, duyuşsal ve sosyal gelişimini dikkate alarak dini düşüncenin farklı aşamalarda nasıl geliştiğini anlamaya odaklanır. Bununla birlikte her birey farklı bir hızda gelişir ve bireysel farklılıklar gösterir. Bu nedenle gelişim üzerinde yapılan çalışmalar genel eğilimleri ifade eder ve tüm bireyler için evrensel bir model oluşturmaz. Dini düşünce, bireyin kendi yaşam deneyimleri, kültürel bağlamı ve sosyal etkileşimleri tarafından derinlemesine etkilenir.

¹⁷ Hoge - Petrillo, "Development of Religious Thinking in Adolescence", 143.

¹⁸ Rebekah Richert vd., "The role of religious context in children's differentiation between God's mind and human minds", *The British journal of developmental psychology* 35 (26 Ekim 2016), 18.

¹⁹ Boyatzis, "Spiritual development during childhood and adolescence", 52.

²⁰ Jacqueline Woolley - Katrina Phelps, "The Development of Children's Beliefs about Prayer", *Journal of Cognition and Culture* 1/2 (01 Ocak 2001), 153.

²¹ Cristine H. Legare vd., "The Coexistence of Natural and Supernatural Explanations Across Cultures and Development", *Child Development* 83/3 (2012), 779-793.

²² Justin T. A. Busch vd., "The Coexistence of Natural and Supernatural Explanations within and across Domains and Development", *British Journal of Developmental Psychology* 35/1 (2017), 4-20.

²³ Telli Davoodi - Tania Lombrozo, "Explaining the Existential: Scientific and Religious Explanations Play Different Functional Roles", *Journal of Experimental Psychology: General* 151/5 (2022), 1199-1218.

1.2. Felsefi Temel

Dini düşünce gelişimi aynı zamanda çocukluğa ve gençliğe ilişkin felsefi yaklaşımlar bağlamında da ele alınan konulardan biridir.²⁴ Çocukluk felsefesi son zamanlarda bilim felsefesi, tarih felsefesi, din felsefesi ve hâlihazırda felsefi çalışmanın bilinen diğer alanlarında müstakil bir araştırma alanı olarak kabul görmeye başlamıştır. Dini bağlamda ise çocuk teolojisi veya gençlik teolojisi ile kavramsallaştırılmıştır.²⁵ Bu çalışmalarda çocukluk hakkında zaman içinde değişen anlayışlar ve çocuklara yönelik tutumlar, bilişsel ve ahlaki gelişim teorileri, çocukların ihtiyaçları ve çocuk hakları, çocukluğun değerleri, çocuklar ve özerklik ve çocukların toplumdaki yeri gibi felsefi açıdan ilginç konular ele alınır. Akademik bir konu olarak çocukluk felsefesi bazen eğitim felsefesi içinde de yer alır.²⁶ Bu çalışmaların temel varsayımlarından biri çocukların beklentilerin aksine iyi bir muhakeme gücüne ya da felsefi düşünme yeteneğine sahip olduğuyula ilgilidir. Jean Piaget'nin iyi bilinen bilişsel gelişim teorisi, 11 veya 12 yaşından önce çoğu çocuğun felsefi düşünme yeteneğine sahip olmadığını öne sürer. Bunun en önemli nedeni olarak bu dönemden önce çocukların felsefi düşünmenin gerektirdiği türden bir üst düzey düşünme olan "düşünme hakkında düşünme" yeteneğine sahip olmaması gösterilmektedir. Bu bilişsel gelişim seviyesi, ilişkiler hakkında analitik akıl yürütmeyi içerir. Bununla birlikte Piaget'nin varsayımları hakkında çocukların bilişsel yeteneklerini ciddi şekilde hafife aldığı gösteren önemli bir araştırma literatürü mevcuttur.²⁷

Filozof Gareth Matthews daha da ileri giderek Piaget'nin, üzerinde çalıştığı çocuklarda, felsefi düşüncenin tezahürlerini göremediğini uzun uzun tartışmıştır. *Philosophy and the Young Child* (Felsefe ve Küçük Çocuk) adlı kitabında Matthews, çok küçük çocukların felsefi düşünce yapısına dair bir dizi örnek sunmaktadır. Örneğin:

Tim (yaklaşık altı yaşında), bir tencereyi yalamakla meşgulken "Baba, her şeyin bir rüya olmadığından nasıl emin olabiliriz?" diye sordu.²⁸

Jordan (beş yaşında), bir akşam saat sekizde yatarken sordu: "Eğer sekizde yatar ve sabah yedide kalkarsam, saatin küçük akrebinin sadece bir kez döndüğünü gerçekten nasıl bilebilirim? Onu izlemek için bütün gece ayakta mı kalmalıyım? Kısa bir süre için bile kafamı çevirirsem, belki küçük akrep iki kez dönecektir."²⁹

Uçakların havalandığını, yükseldiğini ve yavaş yavaş gözden kaybolduğunu gören John Edgar (dört yaşında) bir gün ilk uçak yolculuğuna çıktı. Uçak yükselmeyi bıraktığında ve emniyet kemeri işareti söndüğünde John Edgar babasına döndü ve oldukça rahatlamış ama yine de şaşkın bir ses tonuyla, "Burada nesnelere gerçekte küçülmüyor." dedi.³⁰

Buna benzer örnekler çocuk ve gençlik teolojisi bağlamında da sıkça dile getirilmektedir. Bu çalışmalarda örneğin çocukların dini kavramları yorumlama biçimleri, çocuk maneviyatı gibi konular ele alınmaktadır. Ayrıca akademik anlamda olmasa da gençlerin kendi dillerinde ifadesini bulan teolojisine yer açılması gerektiğine vurgu yapılmaktadır.³¹ Çünkü küçük çocukların ve gençlerin yetişkinleri şaşırtan düşünme yeteneklerine dair oldukça fazla sayıda örnekler mevcuttur. Bununla birlikte yaygın olarak gözlemlenebilir olsalar da çocukların ciddi bir felsefi düşünme yeteneğine sahip olduklarını göstermek için bu tür örneklerden daha fazlasına ihtiyaç

²⁴ Gerhard Büttner, "How Theologizing with Children can Work", *British Journal of Religious Education* 29/2 (01 Mart 2007), 127-139; Friedrich Schweitzer, "Adolescents as Theologians: A New Approach in Christian Education and Youth Ministry", *Religious Education* 109/2 (2014), 184-200.

²⁵ Cemil Oruç, "Din Eğitimi Açısından Çocuk Teolojisi ve İlahiyat Fakülteleri İçin Bir Öneri", In *Din Eğitiminde Kalite*, İstanbul: DEM, 2014, pp.125-152; Mehmet Su, "Gençlik Teolojisi ve Din Eğitimine Yansımaları", *Artuklu Akademi* 10/2 (30 Aralık 2023), 269-284.

²⁶ Harvey Siegel (ed.), *The Oxford Handbook of Philosophy of Education* (New York: Oxford University Press, 2009).

²⁷ Matthews, *Philosophy and the Young Child*; Lipman vd., *Philosophy in the Classroom*.

²⁸ Matthews, *Philosophy and the Young Child*, 1.

²⁹ Matthews, *Philosophy and the Young Child*, 3.

³⁰ Matthews, *Philosophy and the Young Child*, 4.

³¹ Cavalletti, *The Religious Potential of the Child*.

vardır.³² Ancak bu tür örneklerin çocukların düşünme yetenekleri konusundaki iç görünümü genişleteceği açıktır. Daha da önemlisi eğitim uygulamalarında çocukların bu yeteneklerini sergilemelerini ve geliştirmelerini sağlamamız konusunda bize bazı fikirler verirler. Bu nedenle dini düşüncenin geliştirilmesinde felsefi temel önemsenmelidir. Bu temel öğrencilere düşünme becerilerini, eleştirel analizi ve mantıksal düşünceyi geliştirmelerine yardımcı olan bir çerçeve sunar. Öğrencilere sadece dini inançları anlamakla kalmayan, aynı zamanda bu inançları sorgulamalarına, eleştirmelerine ve bağlam içinde değerlendirmelerine yardımcı olan olanakları gösterir. Dini düşüncenin sadece ezberden ibaret olmadığını, aynı zamanda eleştirel düşünce ve analitik yetenekleri geliştiren bir yapıda olduğunu hatırlatır. Bu farkındalık, öğrencilere dini konularda daha derinlemesine ve kapsamlı bir anlayış kazandırır.

1.3. Pedagojik Temel

Eskiden olduğu gibi günümüzde de din insanlar üzerinde o kadar büyük bir etkiye sahiptir ki insanlar din aracılığıyla kolayca kandırılabilir. Birçok insan sorunlarına geçici bir çözüm bulmak için dini kullanmaktadır. Bu nedenle Karl Marx "Din kitlelerin afyonudur" demiştir.³³ Bu olumsuz örnekler insanların dine ve dindarlara karşı düşüncelerini önemli ölçüde değiştirmiştir. Bununla birlikte çoğunluk insanların algısına göre din, diğerlerine karşı ayrımcılık yapmak isteyenler tarafından kullanılan ayrıştırıcı ve bölücü bir araçtır, dolayısıyla çoğulcu demokrasilerin gelişimini engellemektedir. Dahası, bu görüşü savunanlar bir kısım dindarları, kendi inançları ya da başkalarının inançları hakkında eleştirel düşünmeye en az eğilimli olan bireyler olarak görmektedir. Din ve eleştirel düşüncenin birbirinin karşıtı olarak görüldüğü bu akıl yürütme şekli, özellikle popüler kültürde yaygındır.³⁴ Bunlar günümüzde din ve din eğitimi bağlamında üzerinde durulan önemli konular arasında yer almaktadır ve dini düşüncenin geliştirilmesiyle doğrudan ilgilidir. Dinin nasıl öğretileceği ve hangi beceriler temelinde eğitime konu edileceği birçok modern demokraside hala tartışılmaktadır. Eğitimin liberal amaçları olan eleştirel düşünme becerilerini öğretme ve rasyonel otonomiye sahip bireyler yetiştirme konularında din eğitimcilerinin belli bir anlayış geliştirmesi beklenmektedir. Bu amaçların gerçekleştirilmesi, din eğitimi programının temelini oluşturan ilkelere bağlıdır.³⁵

Eleştirel düşünce, inancı bir kenara bırakmak anlamına gelmez; aksine inanç, eleştirel düşünceyi kullanarak kişinin hakikati kendi başına öğrenmesidir.³⁶ Yanlış uygulandığında inancı zayıflatma potansiyeline rağmen eleştirel düşünme terk edilemeyecek kadar çok şey vaat etmektedir.³⁷ Din eğitimi derslerinde eleştirel düşünme örneğin, öğrencilerin öğretmenin ne hakkında konuştuğunu doğru şekilde anlamalarına ve metinle ilişki kurmalarına yardımcı olur. Hatta dersi daha eğlenceli hale getirebilir. Ayrıca öğrencilerin daha üretken olmasına ve öğrencilerin konudan sapmamalarına yardımcı olur. Öğrencilerin eleştirel yetenekleri geliştiğinde, daha net bir şekilde açıklama yapma becerileri gelişir. Açıklamalarının iletmek istedikleri anlamları tam olarak taşıyıp taşımadığına dair hisleri de gelişir.³⁸ Eleştirel düşünmenin gelişmesiyle, çeşitli kelimelerin anlamları ve yan anlamları arasındaki ince nüanslar daha kolay algılanır ve kişi entelektüel olarak istikrarlı ve sağlam hale gelir. Eleştirel düşünme, öğrencilerin fikirleri ve soyutlamaları daha fazla açıdan analiz etmelerine ve kendilerini sadece algılanan gerçeklikle sınırlamamalarına ve gerçek kaynakları analiz etmelerine yardımcı olur.³⁹

³² Michael Pritchard, "Philosophy for Children", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward N. Zalta (Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2022).

³³ Karl Marx - Friedrich Engels, *Die Deutsche Ideologie* (Berlin: Neuausgabe, 2016).

³⁴ Shayne Anderson, "Critical Thinking in Religious Education", *Religious Educator: Perspectives on the Restored Gospel* 18/3 (01 Eylül 2017), 69.

³⁵ Oduntan Jawoniyi, "Religious Education, Critical Thinking, Rational Autonomy, and the Child's Right to an Open Future", *Religion & Education* 42/1 (02 Ocak 2015), 35.

³⁶ Anderson, "Critical Thinking in Religious Education", 80.

³⁷ Anderson, "Critical Thinking in Religious Education", 76.

³⁸ Anita Homayoonfard - Seyyed Mahdi Sajjadi, "A Study on Common Factors between Critical Thinking and Religious Education", *Management Science Letters* 2/6 (01 Ekim 2012), 2202.

³⁹ Leonard Chidi Ilchukwu, "Introducing Critical Thinking in Religious Education Classroom", *Journal of Education and Practice*, (2014), 15.

Okulda öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini nasıl geliştirebiliriz? Bu soru özellikle son zamanlarda gündeme gelen beceri temelli eğitim yaklaşımının da önemli bir amacına gönderme yapmaktadır. Her şeyden önce eleştirel düşünme, konu hakkında birden fazla açıdan bilgi sahibi olmayı ve söz konusu fikrin gerçekçi bir resminin oluşturulabilmesi için mümkün olduğunca çok kaynağa başvurmayı gerektirir. Bunu sağlamak için aşağıda daha detaylı olarak ele alınan bazı eğitsel yaklaşımlarla, örneğin dini metinler eleştirel bir okumaya tabi tutulabilir veya güncel dini meseleler iyi kurgulanmış bir sınıf ortamında birlikte müzakere edilebilir. Çeşitli disiplinlerden gelen verileri kullanarak bu tartışmaları zenginleştirmek mümkündür. Bu tür tartışmalarda bireyin düşüncesini çeşitlendirecek önemli araçlardan biri de öğrencilerin birbirinden öğrenmesi, farklı tecrübe ve deneyimlere tanıklık etmesidir. Bu nedenle öğrencilerin bu tür sınıf içi deneyimleri önemli bir bilişsel kaynaktır.

Dini düşünceyi geliştirmek isteyen bir din eğitimi modelinin hedeflerinden biri de düşünsel olarak kendi kendine yetebilen bireyler yetiştirmektir. Din eğitimi insanın otonomisini yok etmeyi değil, aksine onu bir bütün olarak kurmayı ve güçlendirmeyi amaçlamaktadır.⁴⁰ Özgür kararlar alabilen, eylemlerinin sorumluluğunu üstlenen, dünyayı belli erdemler etrafında şekillendirmeye çalışan bireyler yetiştirmek din eğitiminin en temel görevlerinden biridir. Bu bağlamda verilen din eğitiminin de çocukların bu yapılarını güçlendirmeye yönelik olması beklenmektedir. Örneğin din eğitiminde korkutma ve dayatma yerine onların deneyimlerine ve bakış açılarına önem veren bir yaklaşım sergilenmelidir. Aynı zamanda onları anlamaya ve onlarla etkileşim kurmaya çalışırken onların kendi özerkliklerine saygı gösterilmesi gerekir.⁴¹ Eğitim uygulamalarında bir yandan öğrencilerin eleştirel bakış açılarını ve bireysel otonomilerini geliştiren, diğer taraftan eğitimi eğlenceli kılan uygulamalara ihtiyaç vardır.

Bu konudaki örnek eğitim programlarından biri “Çocuklar için Felsefe” yaklaşımıdır. Mathew Lipman’ın “Çocuklar için Felsefe Enstitüsü” söz konusu becerileri kazandırmak amacıyla kurulmuştur ve temel amacı her yaşta çocukların düşünme yeteneklerini geliştirmektir.⁴² Çocuklar için Felsefe, genellikle somut hikâyelerin kolaylaştırıcı olarak kullanıldığı (bazen bir resim, kısa film veya şarkı da olabilir), bir rehber eşliğinde konunun diyalog yoluyla tartışıldığı bir eğitim programıdır. Düşünmeyi kolaylaştırıcı özelliğinden dolayı bu yaklaşımın eğitimin çeşitli alanlarında kullanıldığı görülmektedir.⁴³ Bu alanlardan biri de din eğitiminde dini düşüncenin geliştirilmesidir.⁴⁴ Bazı araştırmalarda dini düşüncenin geliştirilmesi konusunda Çocuklar için Felsefe yaklaşımının yararlı olabileceği belirtilmektedir.⁴⁵ Çünkü bu yaklaşım, çocukların eleştirel düşünme, sorgulama, empati kurma gibi yeteneklerini geliştirirken, aynı zamanda onlara kendi inançları ve başkalarının inançları hakkında düşünme fırsatı sunmaktadır.

Sonuç olarak dini düşünceyi geliştirmek yukarıda belirtilen çeşitli perspektifleri göz önünde bulundurmaya gerektirir. Gelişimsel araştırmalar insanın biyolojik, bilişsel ve duygusal gelişimi hakkında önemli veriler sağlamaktadır. Bir eğitimci için buradan gelen veriler çocuğa yaklaşımında belli bir fikir sunar. Felsefenin çocukluğa dair ileri sürdüğü argümanlar, çocuğun kapasitesi ve yetenekleri hakkında yeniden düşünmemiz gerektiğini hatırlatmaktadır. Modern dünyanın ihtiyaçları eğitim paradigmamızı önemli ölçüde değiştirmiştir. Eğitim uygulamalarında çoğulcu dünyanın yeterliliklerinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Farklılıklara duyarlılık, eleştirel bakış, dini özerklik bu yeterliliklerden bazılarıdır. Psikoloji ve felsefeden gelen verilerin desteklediği din eğitimi uygulamaları, çocukların kendi düşüncelerini sorgulamalarına,

⁴⁰ Vefa Taşdelen, “Din Eğitimi ve Bireysel Otonomi: Felsefi Perspektif”, *Çocuk ve Medeniyet Dergisi* 6/12 (20 Aralık 2021), 112.

⁴¹ Amy Mullin, “Children, Autonomy, and Care”, *Journal of Social Philosophy* 38/4 (2007), 549.

⁴² Lipman, *Thinking in Education*, 41.

⁴³ Işıl Taş, *Çocuklar için Felsefe Eğitimi Programı'nın 48-72 Aylık Çocukların Zihin Kuramı ve Yaratıcılıklarına Etkisi* (Çukurova Üniversitesi: Doktora Tezi, 2018); Zeynep Cin Şeker, “Türkçe Derslerinde Metinlerle Eleştirel Düşünme Becerisinin Geliştirilmesi Bağlamında İşlevsel bir Yaklaşım Önerisi: Çocuklar için Felsefe (P4C)”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi* 8/1 (30 Haziran 2022), 98-122.

⁴⁴ Mehmet Su, “Çocuklar İçin Felsefe (P4C) Eğitiminin Dini Düşünce Gelişimine Etkisi Üzerine Bir Araştırma (Doktora Tezi: İnönü Üniversitesi, Malatya, 2022).

⁴⁵ Patricia Hannam, “P4C and Religious Education in England”, In, *Philosophy for Children Through the Secondary Curriculum*, (01 Ocak 2012), 127-145.

fikir alışverişinde bulunmalarına ve farklı görüşleri değerlendirmelerine olanak tanıyarak dini okuryazarlık becerileri üzerinde de önemli bir etkiye sahip olabilir. Çocukların dini metinleri ve sembolleri derinlemesine anlamalarına ve bu konular hakkında kendi düşüncelerini oluşturmalarına yardımcı olabilir.⁴⁶ Çocuklar, düşüncelerini ve inançlarını ifade etme konusunda daha yetkin hale gelebilir. Böylelikle dini konular hakkında kendi fikirlerini oluşturabilen, olur olmaz her şeye kanmayan otonom bireyler yetiştirmek mümkün olur. Ayrıca din adına ortaya çıkan ve dini manipüle ederek yanlış yönlendiren oluşumlara karşı daha bilinçli hale gelmiş olur. Diğer taraftan birey, inancını sarsacak din dışı argümanlara karşı da zihnen daha dayanıklı hale getirecek araçlara sahip olur.⁴⁷

2. DİN EĞİTİMİNDE DİNİ DÜŞÜNCENİN GELİŞTİRİLMESİ

Eğitim süreçleri çocukların farklı alanlardaki kapasitesini geliştirmeyi hedeflemekle birlikte her bir öğrenme alanının geliştirmeyi hedeflediği kendine özgü beceriler vardır. Örneğin dil eğitiminde kavramları tanıma ve doğru bağlamda kullanma, cümle dizilimini öğrenme, yazılı ve sözlü ifade biçimlerini geliştirme gibi beceriler öncelenirken, matematik eğitiminde sayılar ve bunlarla işlem yapma, analitik düşünme gibi beceriler önemlidir. Din eğitimi alanına özgü geliştirilmesi beklenen becerilerin ne olduğu konusunda ise bunlara benzer genel yargılarda bulunmak güçtür. Çünkü din eğitiminin verilmiş biçiminde benimsenen modeller birbirinden farklıdır. Bu konuda örneğin din eğitimi belli bir dinin eğitimi şeklinde mi verilmektedir, yoksa din hakkında tarihsel ya da fenomenolojik bir yaklaşımı mı benimsemektedir? Bu modeller ile birlikte müfredatlarda öncelik verilen beceriler de durumsal olarak farklılık arz edebilmektedir. Geliştirilmesi gereken beceriler farklı olsa da din eğitiminin en önemli hedefi dini düşünceyi geliştirmektir. Ancak dini düşüncenin nasıl geliştirileceği ayrı bir tartışma konusudur ve bu konuda en önemli görev eğitim uygulamalarına düşmektedir.

Din eğitiminin verilmiş şekli dini düşüncenin geliştirilmesinde önemli faktörlerden biridir.⁴⁸ Hyde genel olarak dini düşünce ve dindarlık üzerinde diğer faktörlerden ayrı olarak okulun da bağımsız bir etkiye sahip olduğunu belirtmektedir.⁴⁹ Bu durum formal din eğitiminin bir sonucu olmayıp teşvik edilen tutumlara ve din eğitiminin etkinliğine bağlıdır. Uzun zamandır öğretmen ve konu merkezli yaklaşımların din eğitimi uygulamalarına hâkim olduğu bilinmektedir. Bu tür uygulamaların düşünce gelişimine çok az bir katkı sağladığı yapılan bazı araştırmalarla ortaya konmuştur.⁵⁰ Bu tür uygulamalar yerine öğrencilerin dini konular üzerinde tartışabildiği, özgür bir sınıf ortamında bir rehber eşliğinde akranlarıyla diyalog kurabildiği etkileşimsel modellerin dini düşünce gelişimine maksimum katkıyı sağlayacağı belirtilmektedir.⁵¹ Bu modeller, din eğitiminde çeşitlilik ve derinlik sağlayarak, öğrencilerin sadece dini bilgileri ezberlemelerinin ötesine geçmelerini ve dini konuları kişisel, sosyal ve kültürel bağlamlarda anlamalarını destekleyecek özelliktedir. Konu alanının özelliğine göre yapılandırılmış diyalog yönteminin öğrencilerin bilişsel, duygusal ve sosyal becerilerini geliştirilmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir. Alan yazında bu becerileri geliştirecek çeşitli modeller vardır. Bu araştırmada bu modellerden iki tanesine yer verilerek birer örnek üzerinden sunulacaktır.

Birinci durumda öğrencilere bir problem durumu verilir ve problemi çözmek için öğrenciler gruplara ayrılır. Problem şu şekilde olabilir: Bir okulda öğrenim gören öğrenciler namaz için kendilerine ayrılan yerden memnun değildir. Çünkü şu anda namaz kıldıkları yer aynı zamanda malzeme odası olarak kullanılmaktadır ve öğrenciler bu durumdan rahatsızlık duymaktadır. Okul idaresine başvuran bazı öğrenciler, içinde rahatça namaz kılacakları, bazen bir araya gelip sohbet edecekleri, Kur'an okuyabilecekleri bir mescit yapmalarını istemişlerdir.

⁴⁶ Rosnani Hashim, "P4C in the Context of Muslim Education", *History, Theory and Practices of Philosophy for Children: International Perspectives*, ed. Saeed Naji - Rosnani Hashim (Routledge, 2017), 172.

⁴⁷ Taşdelen, "Din Eğitimi ve Bireysel Otonomi", 110.

⁴⁸ Goldman, *Religious Thinking from Childhood to Adolescence*, 154.

⁴⁹ Kenneth Edwin Hyde, *Religion in Childhood and Adolescence: A Comprehensive Review of the Research* (Birmingham, Ala: Religious Education Pr, 1990), 333.

⁵⁰ Abdullah Sahin, "Exploring the Religious Life-World and Attitude toward Islam among British Muslim Adolescents", *Religion, Education and Adolescence* (University of Wales Press: Religion, education and adolescence, 2005), 164-186.

⁵¹ Su, "Çocuklar İçin Felsefe (P4C)" Eğitiminin Dini Düşünce Gelişimine Etkisi Üzerine Bir Araştırma, 118-120.

Ancak bazı öğretmen ve öğrenciler bu durumdan rahatsızlık duymaktadır. Çeşitli sebepler ileri sürerek okulda böyle bir mescit istemediklerini belirtirler. Okul idaresi bu sorunla nasıl başa çıkacağını bilemez ve bir din âliminden tavsiye isterler. Bu durum karşısında öğrencilerden, okul idaresine yeni bir mescit yapılmasına izin verilip verilmeyeceği ve olumlu yanıt alınması halinde mescidin nerede yapılacağı konusunda tavsiyede bulunmaları istenir. Bu amaçla, sınıf dört öğrenciden oluşan küçük gruplara ayrılır ve her öğrenci grubuna şu rollerden biri verilir. Mescit yapılmasını isteyenleri temsilen bir kişi, mescit yapılmasını istemeyenleri temsilen bir kişi, bir din âlimi ve okul idaresini temsil eden bir kişi seçilir. Her bir grubun görevleri kendilerine söylenir. Mescit yapılmasını isteyenlerin temsilcisi ders kitabından, internetten, okuldaki kütüphaneden veya diğer kaynaklardan Müslümanlar için mescidin önemi hakkında bilgi toplamalıdır. Mescit yapılmasını istemeyenlerin temsilcisi de aynı yolu izleyerek okulda bir mescit yapılmasına itirazlarını destekleyen bilgiler toplamalıdır. Din bilgini, mescidin dini işlevine ilişkin bulabildiği kaynaklardan bilgi toplamalıdır. Daha spesifik olarak din bilgininden İslam'da kutsal mekanların yeri ve önemini dini referanslara dayanarak temel dini kavramlar çerçevesinde araştırması istenir. Bu amaçla din bilgininden şu sorulara cevap araması istenir: "Her ibadet yeri kutsal bir yer midir?" "Bir mescidi kutsal bir yer yapan şey nedir?" ve "Sosyal bir buluşma yeri ile bir ibadet yeri arasındaki fark nedir?" gibi yönlendirici sorular verilir. Okul idaresinin temsilcisi de mescit yapımının artı ve eksileri hakkında bilgi toplamalı ve grup üyeleri arasındaki tartışmaya başkanlık etme görevine kendini hazırlamalıdır. Her öğrenci önce kendi ödevi üzerinde bireysel olarak çalışır. Bu aslında grup tartışmasına hazırlık niteliğinde bir ev ödevidir. Tartışmanın amacı, okul idaresine sunulmak üzere gerekçelendirilmiş bir öneri sunmaktır. Dolayısıyla önerinin hazırlanması, hem bireysel hazırlığa hem de işbirliğine dayalı bir görevdir. Daha sonra her grubun kendi tavsiyesini yerel okul idaresine sunduğu ve savunduğu bir sınıf tartışması gerçekleşir. Sınıf tartışması, mescit yapımı konusunda genel bir fikir birliğine veya mutabakata varmayı amaçlar ve öğretmen tarafından yönetilir. Böyle bir uygulama yoluyla öğrenciler kutsal bir mekânın diğer yapılardan neden farklı ve önemli olduğunu öğrenebilir. Mescidin Müslümanlar için önemi bilimsel dini düşünceye dayalı olarak temellendirilebilir. Böylelikle öğrenme içeriğinin gerçek hayattaki problemlerin çözümü için faydalı ve anlamlı olarak sunulduğu etkili bir öğrenme ortamı sağlanmış olur.

Din eğitimi sınıflarında öğrencilerin dini muhakemelerini kolaylaştırmak için kullanılacak yaklaşımlardan biri de Sokratik sorgulama temelli modeller olabilir. Bunlardan biri Mathew Lipman tarafından geliştirilen "Çocuklar için Felsefe" eğitim programıdır.⁵² Çocuklar için Felsefe diyalog temelli bir uygulamadır ve sınıf içi etkileşime öncelik verir. Bu yaklaşımda konuşmaların bağlamını belirlemek için genellikle yaşanmış hikâyelerden yararlanır. Bu hikâyeler öğrencilerin ilgisini çekecek özelliklere sahip olmalıdır. Örneğin hikâyeye bireyin hayatında aşına olduğu karakterlerden oluşmalı, eğlendirici olmalı, gizemli öğeler içermeli, merakını harekete geçirmeli ve soru sormaya teşvik etmelidir.⁵³ Dini gelenekte bu özelliklere sahip örnekler bulabilmek mümkündür. Başta peygamber kıssaları olmak üzere, Hayy b. Yakzân, Nasreddin Hoca hikâyeleri bu amaçla kullanılacak metinlerdir. Bu amaçla örneğin, bir grup öğrenciye Hz. Süleyman'ın bilgelik hikâyelerinden biri okunabilir veya anlatılabilir. Hz. Süleyman en bilinen hikâyelerinden biri, iki kadının aynı bebek üzerinde annelik iddiasında bulunmasıyla ilgili olanıdır. Bu hikâyeye, bazı hadislerde ve Tevrat'ta farklı versiyonlarda yer alır. Hikâyenin özeti şöyledir:

"İki kadın, aralarında tartışarak her biri bebeğin gerçek annesi olduğunu iddia ederek Hz. Süleyman'ın huzuruna çıkar. Hz. Süleyman, kimin gerçek annesi olduğunu belirlemek için bebeği ikiye bölüp her bir kadına yarısını verme emri verir. Bunun üzerine gerçek anne, bebeğinin hayatı tehlikede olduğunu görünce, bebeği diğer kadına vermesi için yalvarır. Diğer kadın ise bu teklife

⁵² Bu konuda detaylı bir çalışma için bkz; Su, "Çocuklar İçin Felsefe (P4C)" Eğitiminin Dini Düşünce Gelişimine Etkisi Üzerine Bir Araştırma.

⁵³ Nihan Akkocaoğlu Çayır - Buket Akkoyunlu, "Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi Üzerine Nitel Bir Araştırma", *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry* 7/2 (21 Nisan 2016), 97.

razı olur. Bu tepkiler üzerine Hz. Süleyman gerçek annenin, bebeğini korumak için kendi annelik hakkından vazgeçmeye hazır olan kadın olduğunu anlar ve bebeği ona verir.”⁵⁴

Kur’an’da⁵⁵ Süleyman peygamberin bilgeliğine atf yapılan bir diğer kıssası şöyle anlatılmaktadır:

“Bir koyun sürüsü geceleyin bir ekin tarlasına girip zarara yol açar. Ekin sahibi ile sürü sahipleri arasındaki davada hâkimlik yapan Davud ve Süleyman farklı kararlar verirler. Hz. Davud koyunların ekin sahibine tazminat olarak verilmesine hükmeder, oğlu Süleyman ise şu hükme varır: Ekin tarlası sürü sahiplerine verilmeli, onlar ziyandan önceki haline gelinceye kadar tarlanın bakımını üstlenmelidir. Koyunlar da tarla sahibine verilmeli, tarlası eski bakımlı haline gelinceye kadar bu koyunların sütünden, yününden ve yavrularından yararlandırılmalıdır. Hz. Davud oğlunun bu içtihadını beğenerek kendi görüşünden vazgeçer.”⁵⁶

Kıssa (hikâye) sunulduktan sonra, öğretmen çocukları kıssadan çıkan temel soruları tartışmaya davet eder. Bu konuda öğrencilerden birer soru sormaları istenebileceği gibi öğretmen de konuyu tartışmaya açabilir. Örneğin "Gerçek bilgelik nedir?" veya "Adil bir karar vermek için ne gereklidir?" gibi düşündürücü sorular yönlendirebilir. Öğrencilerin sorduğu sorular öğretmen tarafından tahtaya yazılır ve bunlardan hangilerinin tartışılacağına karar verilir. İlk konuşma hakkı soruyu sorana verilir ve bu sorunun neden önemli olduğunu açıklamaları istenir. Daha sonra sınıftaki diğer öğrencilere söz hakkı verilerek sınıfta bir tartışma ve diyalog ortamı oluşturulur. Sürecin sonucunda genel bir yargıya varmak hedeflenmez. Mümkün olduğu kadar farklı düşüncelerin ifade edilmesi ve diyalogun sürdürülmesi amaçlanır. Bu fikirlerin bir özeti dersin sonunda tahtaya yazılabilir.

Bunlar birçok örnek içerisinde sadece bir kaçıdır ve muhtemelen literatürde öğrencilerin düşünme becerilerini geliştirecek daha iyi ve daha ayrıntılı örnekler mevcuttur. Sadece bu örnekler bile, din eğitiminde öğrencilerin dini olguları anlamalarını kolaylaştıracak, temel bilişsel becerilerin öğretilmesinin mümkün olduğunu göstermektedir. Bu tür uygulamalar öğrencilerin dini kavramlara derinlemesine nüfuz etmesine olanak sağladığı gibi dini muhakemenin edinilmesini de kolaylaştırmaktadır.⁵⁷ İşbirliği içinde çalışmak, öğrencilerin birbirleriyle diyaloga girmeleri, bir konu hakkında fikir, kavram ve kavram yanlışlarını paylaşmaları ve böylece konuyu tek başlarına yapabileceklerinden daha derin bir şekilde anlamaları anlamına gelir.⁵⁸ Bununla birlikte işbirliğine dayalı bir anlayışla meselelerin ele alınması bir takım demokratik değerleri içselleştirmeyi sağlar. Farklı bakış açılarının düşünülmüş bir diyalog ortamında ortaya konması eğitimi daha eğlenceli hale getirdiği gibi, başkasından öğrenme, empati, farklılıklara duyarlılık gibi farklı öğrenmelere de yol açar. Bu, Vygotsky'nin öğrenmenin esasen sosyal bir faaliyet olduğu ve öğrencilerin diyalog yoluyla öğrendikleri yönündeki temel görüşüyle örtüşmektedir.⁵⁹ Ayrıca bu tür uygulamalar ahlaki yargı gelişimine de katkı sağlayabilir. Birey eleştirel düşünemediği durumlarda, sağlam ahlaki yargılarda bulunmak ve sağlam ahlaki eylemlerde bulunmak bir zorluk haline gelir. Bu da kişinin duygularının kurbanı olmasına neden olur ki bu da ahlaksızlığa yol açabilir.

Dini düşüncenin geliştirilmesinde merkezi rol öğretmene düşmektedir. Öğretmen, mesleki becerileri yüksek, alan bilgisi bakımından yeterli olmalıdır. Öğretmen konuya hazırlıklı gelmeli, öğrenme faaliyetlerini izleyerek sınıf tartışmaları sırasında ek sorular sorarak dini muhakemeyi teşvik etmelidir. Bu nedenle, öğretmenin öğrencilerin dini muhakemelerini sürdürmesi için doğru soruyu sorabilecek düzeyde dini alana hâkim olması ve felsefi bir merakla sahip olması da çok önemlidir. Böylece, öğrenciler kendi öğrenme biçimleri ve kullandıkları stratejiler üzerine düşünmeye teşvik edilebilir. Bununla birlikte, felsefi altyapıları olmadığı için

⁵⁴ Ömer Faruk Harman, "Süleyman", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2010, 38/59.

⁵⁵ Kolektif, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir (5 Cilt Takım)* (Diyaret İşleri Başkanlığı, 2020), el-Enbiyâ 21/78-79.

⁵⁶ Muhammed b Cerir Taberi, *Taberi Tefsiri - Camiul Beyan An Tevili Ayıl Kuran (4 Cilt Takım)*, çev. Muhammed Ersöz vd. (Beka Yayınları, 2024), X, 50-54.

⁵⁷ Vermeer, "Meta-Concepts, Thinking Skills and Religious Education", 341.

⁵⁸ Lipman vd., *Philosophy in the Classroom*, 156.

⁵⁹ Vermeer, "Meta-Concepts, Thinking Skills and Religious Education", 343.

birçok öğretmen, öğrencilerinin felsefi düşünmesini teşvik etme konusunda isteksiz olabilir. Ancak felsefeyi sınıfa getirmek için çok fazla teknik beceriye de ihtiyaç yoktur. Gerekli olan şey felsefi tartışmayı kolaylaştırma yeteneğidir. Bunun için öğretmenlerin akademik felsefi literatüre aşinalıklarından çok, kendilerinin de felsefi meraka sahip olmaları çok daha önemlidir. Ayrıca öğretmen, temel dini kavramları ve dini metinleri öğrencilere anlaşılır bir şekilde açıklamalı, çeşitli yorumları değerlendirmelerini sağlamalı ve öğrencilere metinleri kendi yaşamlarıyla nasıl ilişkilendirebileceklerini göstermelidir. Öğretmen bir kolaylaştırıcı olarak kendisini konumlandırmalı, öğrencileri soru sormaya ve düşüncelerini ifade etmeye teşvik etmeli, hazır çözümler sunmaktan uzak durmalı, mümkün olduğu kadar tarafsız olmaya çalışmalıdır. Tartışmayı kolaylaştırmak, tartışmaya hâkim olmak anlamına gelmez. Öğretmenlerin öğrencilerinin kendi fikirlerini geliştirmelerine fırsat vermeleri önemlidir. Öğretmenlerden tüm sorulara yanıt vermeleri ya da bunların yanıtlarını bilmeleri beklenmez. Öğretmenler öğrencileriyle hissettiklerini paylaşabilir, kendilerinin ve öğrencilerinin sorduğu sorulara verilen alışılmadık ama düşündürücü yanıtlara açık olabilir ve öğrencilerin birbirleriyle yaptıkları fikir alışverişlerini gözlemleyerek eğitimi keyifli hale getirebilirler.⁶⁰

SONUÇ

Sonuç olarak çocukların gelişimsel özellikleri ile çocukluğa dair felsefi yaklaşımların ileri sürdüğü argümanlar birlikte ele alındığında din eğitimi uygulamalarına büyük oranda bilimsel bir kimlik kazandırmak mümkün hale gelir. En başta ifade edildiği gibi din eğitiminin tek amacı düşünceyi geliştirmek değildir. Din eğitiminin diğer amaçlarını geliştirmek için başka araçlara ve yöntemlere ihtiyacımız olabilir. Ancak muhakeme becerilerini geliştirmek için öteden beri kullanılan ve birçok faydası çeşitli araştırmalarla ortaya konan yukarıdaki örneklerle benzer modelleri denememiz gerekir. Bu çalışmada sunulan düşünce ve örnekler, dini muhakeme veya bilimsel dini düşünceyi kolaylaştırmak bakımından din eğitiminin amacını belirginleştirmeye yönelik bir giriş mahiyetindedir. Yukarıda verilen örnekler ve ilgili literatürden anlaşıldığı üzere uygun yöntem ve içeriklerle desteklendiğinde yaştan bağımsız olarak dini muhakemeyi geliştirilebilmek mümkündür. Bu beceriler kazandırılmadan önce öğrencilerin öncelikle dini gelenekle ilgili temel konuları ve bilgileri de edinmeleri gerekir. Dinin genel yapısı hakkında sağlam bir malumat sahibi olunmadan yapılacak tartışmalar amaca hizmet etmeyebilir. Öğrenciler, örneğin, dini metinleri, ibadetleri, dini sembolleri ve benzerlerini dinin farklı unsurları olarak algılayabilmeli, dinin bütünü içerisindeki yeri hakkında iç görü sahibi olmalıdır. Bu temel üzerinde dini olguların anlamını zamanın ve şartların ruhuna uygun olarak yeniden inşa edebilmeli veya açıklayabilmeli, bu eserleri ve olguları sistematik bir şekilde sorgulayabilmelidir. Bunları dini öncüller ve sonuçları açısından açıklayabilmeli ve dini tartışmaları yaratıcı bir şekilde çözebilmelidir. Bu temel üzerinde dini konularda yapılacak konuşmalar çocukların dini düşüncesinin gelişimine önemli ölçüde katkı sağlayacaktır.

Bunları sağlayacak eğitsel araçlar felsefi sorgulama temelli yaklaşımlarda mevcuttur. Sağlıklı bir diyalog ortamında çeşitli dini konuları belli bir sistematik etrafında ele alarak tartışmak çocukların düşünme becerilerine önemli katkılar sağlar. Bu tür bir yaklaşımın tek çıktısı muhakeme becerilerindeki belirgin iyileşme de değildir. Bu vesileyle öğrencilerin birtakım sosyo-etkileşimsel becerileri de gelişir. Bu tür yaklaşımların etkililiği üzerine yapılan araştırmalar, sınıftaki hemen hemen tüm öğrencileri sorgulamada bir araya getirme konusunda dikkate değer derecede başarılı olduklarını göstermiştir. Öğretmenler çoğu zaman en suskun, "başarısız" öğrencilerinin çoğunun felsefi fikirlerin tartışılmasına aktif olarak katıldığını gördüklerinde şaşırırlar ve bundan memnun olurlar. Ayrıca farklı fikirlere ve inançlara saygı, empati, başkasından öğrenme becerileri gelişir. Bu tür uygulamalar ayrıca eğitimi daha eğlenceli hale getirir ve öğrenciyi öğrenmeye motive eder.

⁶⁰ Pritchard, "Philosophy for Children".

KAYNAKÇA

- Akkocaoğlu Çayır, Nihan - Akkoyunlu, Buket. "Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi Üzerine Nitel Bir Araştırma". Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry 7/2 (21 Nisan 2016), 97. <https://doi.org/10.17569/tojqi.91449>
- Anderson, Shayne. "Critical Thinking in Religious Education". Religious Educator: Perspectives on the Restored Gospel 18/3 (01 Eylül 2017), 69-81.
- Boyatzis, Chris J. "Spiritual development during childhood and adolescence". The Oxford handbook of psychology and spirituality. 151-164. Oxford library of psychology. New York, NY, US: Oxford University Press, 2012.
- Bunge, Marcia J. The Child in Christian Thought. Wm. B. Eerdmans Publishing, 2001.
- Busch, Justin T. A. vd. "The Coexistence of Natural and Supernatural Explanations within and across Domains and Development". British Journal of Developmental Psychology 35/1 (2017), 4-20. <https://doi.org/10.1111/bjdp.12164>
- Büttner, Gerhard. "How Theologizing with Children can Work". British Journal of Religious Education 29/2 (01 Mart 2007), 127-139.
- Cavalletti, Sofia. The Religious Potential of the Child: The Description of an Experience with Children from Ages Three to Six. New York: Paulist Pr, 1983.
- Davoodi, Telli - Lombrozo, Tania. "Explaining the Existential: Scientific and Religious Explanations Play Different Functional Roles". Journal of Experimental Psychology: General 151/5 (2022), 1199-1218. <https://doi.org/10.1037/xge0001129>
- Elkind, David. "The Origins of Religion in the Child". Review of Religious Research 12/1 (1970), 35-42. <https://doi.org/10.2307/3510932>
- Fidan, Nurettin. Okulda Öğrenme ve Öğretme. İstanbul: Pegem Akademi, 2012.
- Fowler, James. Faith Development in Early Childhood. Kansas City, MO: Sheed & Ward, 1989.
- Goldman, Ronald. Religious Thinking from Childhood to Adolescence. London: Routledge, 2022. <https://doi.org/10.4324/9781003260684>
- Gottlieb, Eli. "Development of Religious Thinking". Religious Education 101/2 (01 Temmuz 2006), 242-260. <https://doi.org/10.1080/00344080600640269>
- Hannam, Patricia. "P4C and Religious Education in England". Philosophy for Children Through the Secondary Curriculum. 2012, 127-145.
- Harman, Ömer Faruk. "Süleyman". TDV İslâm Ansiklopedisi. 38/56-60, 2010. <https://islamansiklopedisi.org.tr/suleyman>
- Hashim, Rosnani. "P4C in the Context of Muslim Education". History, Theory and Practices of Philosophy for Children: International Perspectives. ed. Saeed Naji - Rosnani Hashim. Routledge, 2017.
- Hoge, R. - Petrillo, Gregory H. "Development of Religious Thinking in Adolescence: A Test of Goldman's Theories". Journal for the Scientific Study of Religion 17/2 (1978), 139-154. <https://doi.org/10.2307/1386157>
- Homayoonfard, Anita - Sajjadi, Seyyed Mahdi. "A Study on Common Factors between Critical Thinking and Religious Education". Management Science Letters 2/6 (01 Ekim 2012), 2199-2204. <https://doi.org/10.5267/j.msl.2012.05.027>
- Hyde, Kenneth Edwin. Religion in Childhood and Adolescence: A Comprehensive Review of the Research. Birmingham, Ala: Religious Education Pr, First Edition, 1990.

- Ilechukwu, Leonard Chidi. "Introducing Critical Thinking in Religious Education Classroom". *Journal of Education and Practice*, 5/9 (2014), 13-17.
- Jawoniyi, Oduntan. "Religious Education, Critical Thinking, Rational Autonomy, and the Child's Right to an Open Future". *Religion & Education* 42/1 (02 Ocak 2015), 34-53. <https://doi.org/10.1080/15507394.2013.859960>
- Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir (5 Cilt Takım). Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020.
- Legare, Cristine H. vd. "The Coexistence of Natural and Supernatural Explanations Across Cultures and Development". *Child Development* 83/3 (2012), 779-793. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2012.01743.x>
- Lipman, Matthew vd. *Philosophy in the Classroom*. Published for the Institute for the Advancement of Philosophy for Children, Montclair State College, 1977.
- Lipman, Matthew. *Thinking in Education*. Cambridge: Cambridge University Press, 2. Basım, 2003. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511840272>
- Matthews, Gareth B. *Philosophy and the Young Child*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1980.
- Mullin, Amy. "Children, Autonomy, and Care". *Journal of Social Philosophy* 38/4 (2007), 536-553. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9833.2007.00397.x>
- Nurasyah, Candra Wijaya. "The Influence of Learning Strategies and Logical Thinking Skills on the Learning Outcomes of Islamic Religious Education and Ethics". *International Journal of Islamic Education, Research and Multiculturalism (IJIERM)* 3/3 (2021), 197-215.
- Oruç, Cemil. "Din Eğitimi Açısından Çocuk Teolojisi ve İlahiyat Fakülteleri İçin Bir Öneri". In., *Din Eğitiminde Kalite*, İstanbul: Dem, 2014, pp.125-152.
- Oruç, Cemil - Köylü, Mustafa. *Çocukluk Dönemi Din Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınları, 2017.
- Oser, Fritz. "The Development of Religious Judgement". *New Directions for Child and Adolescent Development* 1991, 15-25.
- Pritchard, Michael. "Philosophy for Children". *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. ed. Edward N. Zalta. Metaphysics Research Lab, Stanford University, Summer 2022., 2022. <https://plato.stanford.edu/archives/sum2022/entries/children/>
- Richert, Rebekah vd. "The role of religious context in children's differentiation between God's mind and human minds". *The British journal of developmental psychology* 35 (26 Ekim 2016), 1-23. <https://doi.org/10.1111/bjdp.12160>
- Sahin, Abdullah. "Exploring the Religious Life-World and Attitude toward Islam among British Muslim Adolescents". *Religion, Education and Adolescence*. University of Wales Press: Religion, education and adolescence, (2005), 164-186.
- Schweitzer, Friedrich. "Adolescents as Theologians: A New Approach in Christian Education and Youth Ministry". *Religious Education* 109/2 (2014), 184-200.
- Siegel, Harvey (ed.). *The Oxford Handbook of Philosophy of Education*. New York: Oxford University Press, 2009.
- Su, Mehmet. "Çocuklar İçin Felsefe (P4C)" Eğitiminin Dini Düşünce Gelişimine Etkisi Üzerine Bir Araştırma. (Doktora Tezi: İnönü Üniversitesi), 2022.
- Su, Mehmet. "Gençlik Teolojisi ve Din Eğitime Yansımaları". *Artuklu Akademi* 10/2 (30 Aralık 2023), 269-284. <https://doi.org/10.34247/artukluakademi.1351331>
- Şeker, Zeynep Cin. "Türkçe Derslerinde Metinlerle Eleştirel Düşünme Becerisinin Geliştirilmesi Bağlamında İşlevsel bir Yaklaşım Önerisi: Çocuklar için Felsefe (P4C)". *Uluslararası Sosyal*

Bilimler Eğitimi Dergisi 8/1 (30 Haziran 2022), 98-122.
<https://doi.org/10.47615/issey.1094455>

Taberi, Muhammed b Cerir. Taberi Tefsiri - Camiul Beyan An Tevili Aylı Kuran (4 Cilt Takım). çev. Muhammed Ersöz vd. Beka Yayınları, 2024.

Taş, Işıl. Çocuklar için Felsefe Eğitimi Programı'nın 48-72 Aylık Çocukların Zihin Kuramı ve Yaratıcılıklarına Etkisi. (Doktora Tezi: Çukurova Üniversitesi, Konya), 2018.
<https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/127717>

Taşdelen, Vefa. "Din Eğitimi ve Bireysel Otonomi: Felsefi Perspektif". Çocuk ve Medeniyet Dergisi 6/12 (20 Aralık 2021). <https://doi.org/10.47646/CMD.2021.259>

Vermeer, Paul. "Meta-Concepts, Thinking Skills and Religious Education". British Journal of Religious Education 34/3 (Eylül 2012), 333-347.

Woolley, Jacqueline - Phelps, Katrina. "The Development of Children's Beliefs about Prayer". Journal of Cognition and Culture 1/2 (01 Ocak 2001), 139-166.

STRUCTURED ABSTRACT

One of the main objectives of education is to develop thought. Religious education is expected to develop religious thought independently of its other aims. However, the extent to which this is realised is often overlooked. In today's pluralistic world, having religious literacy skills is seen as an important requirement. Religious literacy basically refers to having some skills about the phenomenon of religion. These skills include having sufficient knowledge and equipment about one's own beliefs as well as being sensitive to the beliefs of others. Raising individuals who are conscious about these issues is now seen as a necessity and is essentially related to the development of religious thought. Developing the capacity for religious thought or religious reasoning can influence students' own ideas, beliefs and convictions. The development of thinking skills also affects students' experiences. That is, when students try to understand and reason about religious phenomena, this reflective process enables them to see their own experience from a different perspective. Moreover, the skilful reading and interpretation of religious texts depends on the development of this skill. On the other hand, correctly reading and fighting against external threats to the individual's faith is another important issue in this context. Believing includes not surrendering as well as surrendering. Ensuring that the individual does not believe everything that happens requires the development of judgement skills about religion. The development of these skills of the individual largely depends on the practices in educational processes. In this study, firstly, the developmental, philosophical and pedagogical foundations that help us understand religious thought are discussed. Developmental basis refers to the intellectual, affective, social and behavioural changes that the individual undergoes in the life cycle. In the literature, researchers who deal with development on the basis of religious thought have put forward some basic lines in this regard. However, it is also emphasised that development varies depending on cultural and environmental factors. The philosophical basis provides some examples that even young children have philosophical abilities, although not in the academic sense. The pedagogical basis, on the other hand, provides us with some principles on how religious thought can be developed through educational processes and informs us about some practical examples. In this study, along with this theoretical background of religious thought, two sample applications that can serve as examples for practitioners are included. One of these examples involves the research of a problem based on a cultural, historical approach, first in a group and then in a collaborative way in the classroom. The other model, which is thought to contribute to the development of religious thought, is shaped on the basis of the "Philosophy for Children (P4C)" curriculum and is based on students examining a topic in the classroom environment on the basis of a religious text (parable/story). There are probably other similar examples in the literature. However, these examples should be seen as preliminary examples in terms of developing children's religious thoughts. Based on the data provided by the literature examined in the study and the aforementioned examples, it was concluded that religious education approaches that encourage critical, multi-faceted thinking and in which students interact collaboratively can develop religious thought. The study was prepared as a case study in qualitative design and document analysis technique was used as a data collection tool.